

Г. Є. О. Хайрутдінова

аспірантка

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
кафедра кримінального права та процесу
пл. Народна, 3, Ужгород, 88000, Україна

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН

У статті досліджено погляди різних вчених на визначення особи злочинця в цілому, проаналізовано звіт Генеральної прокуратури України за січень-грудень 2018 року щодо вчинення злочинів, передбачених ст. 190, 222 Кримінального кодексу України. Досліджено соціально-демографічні, соціально-рольові, морально-психологічні та кримінально-правові ознаки структури особи злочинця у сфері кредитних відносин. Запропоновано власне визначення злочинця у сфері кредитних відносин.

Ключові слова: кримінологічна характеристика, особа злочинця у сфері кредитних відносин, структура особи злочинця.

Постановка проблеми. Злочини, що вчиняються у сфері кредитних відносин, за своїми характеристиками належать до економічної злочинності. Остання своєю чергою відзначається високим рівнем латентності та є причиною нестабільності економіки, недовіри іноземних інвесторів. Економічні злочини ще називають злочинами «білих комірців» саме через те, що особа злочинця характеризується додатковими характеристиками та високим рівнем інтелектуальності, порівняно з особами, що вчиняють інші види злочинів. Тож для ефективного розкриття злочинів у кредитній сфері необхідно добре розуміти природу особи злочинця, що могло би мати і превентивний характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особу злочинця в різні періоди досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені-кримінологи, серед яких Ю. М. Антонян, Я. І. Гілінський, В. В. Голіна, П. С. Дагель, І. М. Даньшин, А. І. Долгова, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, О. О. Дудоров, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, К. Є. Ігошев, І. І. Карпець, О. М. Костенко, В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова, О. Г. Кулик, Н. С. Лейкіна, Г. М. Міньковський, Ч. Лоброзо, В. В. Лунеев, І. С. Ной, О. Б. Сахаров, В. О. Туляков, О. М. Яковлев. Кримінологічну характеристику осіб, які вчинили злочини у сфері економіки та фінансів, вивчали А. М. Бойко, І. В. Ільїн, О. Г. Кальман, В. В. Колесніков, В. М. Попович, С. В. Степашин. Криміналістичні аспекти аналізу особи шахрая проаналізовано у працях О. Л. Мусієнко, І. М. Попової, В. В. Тіщенко, С. С. Чернявського, В. Ю. Шепітько, Н. П. Яблокова.

Мета статті полягає у вивченні природи та наданні кримінологічної характеристики осіб, що є суб'єктами вчинення злочинів у кредитній сфері, для ефективного розкриття та запобігання зазначеної категорії кримінальних правопорушень.

Вклад основного матеріалу. Вивчення особи злочинця та надання останньому кримінологічної характеристики є, на наш погляд, одним з найголовніших завдань кримінології. Адже поведінка суб'єкта вчинення злочину, його дії, є ключовою ланкою формування об'єктивної сторони кримінального правопорушення.

Так, І. Богатирьов зазначає, що наскільки людина має відповідати за свою поведінку та свої вчинки, настільки ми можемо прогнозувати її схильність до вчинення кримінального правопорушення. Іноді внутрішня потреба в самостійності, незалежності породжує в людині правовий нігілізм, спонукає до збагачення за рахунок інших людей, стає нормою життя [1, с. 76].

Усе вищенаведене науковцем і є рушійною силою для вчинення того чи іншого злочину. Проте необхідно розуміти, що не кожна людина спроможна вчинити злочин, навіть за існуванням в її середовищі усіх «сприятливих» для цього умов.

Визначень особи злочинця в кримінології достатня кількість, найроповсюдженіші з них І. Богатирьов систематизував за схожістю. Так, вечний зазначає, що пострадянські кримінологи (І. М. Даньшин, А. І. Долгова, Н. Ф. Кузнецова та ін.) вважають злочинця особою, якій притаманні істотні стійкі соціальні властивості та ознаки, що об'єктивно реалізуються у вчиненні конкретного злочину, надаючи вчиненому діянню характеристику суспільної небезпечності, а винній особі властивостей суспільної небезпечності, у зв'язку з чим вона притягається до кримінальної відповідальності.

А. Ф. Зелінський вважає, що особу злочинця слід розглядати як сукупність соціально-демографічних, психологічних і моральних характеристик, які тією чи іншою мірою типово притаманні особам, винним у злочинній діяльності того чи іншого типу.

Інші кримінологи, зокрема, В. Бурлаков і М. Крочачов, вважають, що особа злочинця має таку сукупність властивостей і якостей, які вказують на схильність суб'єкта злочину до його вчинення або повторення [1, с. 77-78].

Проаналізувавши вищезазначені терміни, ми пропонуємо таке визначення особи злочинця: це людина з низьким рівнем правосвідомості та правової відповідальності, яка з появою різного роду соціально-економічних, психологічних умов наважується на вчинення злочину. Це загальне визначення особи злочинця. Щодо особи злочинця у кредитних відносинах, пропонуємо спочатку надати кримінологічну характеристику так званим «економічним злочинцям».

У кримінології існує декілька підходів до визначення ознак особи злочинця. Наприклад, відомі зарубіжні та українські кримінологи А. І. Долгова, А. Ф. Зелінський, О. М. Джужа формування структури особи злочинця пропонують визначати за такими групами ознак: 1) соціально-рольові

(найближче оточення, побутові, сімейні, виробничі та загально-цивільні відносини); 2) соціально-демографічні (стать, вік, освіта, соціальний стан, професія і вид занять, сімейний стан, місце проживання, матеріальне забезпечення та житлово-побутові умови); 3) морально-психологічні (світогляд, ціннісні орієнтації, інтелектуальні ознаки, рольові особливості, психічні аномалії, що не виключають осудність, рівень потреб); 4) кримінально-правові (мотиви злочину, характер та спрямування посягань, одиночний чи груповий характер посягань, строк і вид покарання, стаття КК України) [2; 3; 4].

Так, О. Джужа в своїй науковій праці зазначає, що характеризуючи особу економічних злочинців, всі ці ознаки можна звести до 3-х груп: 1) ставлення до різноманітних соціальних цінностей, трудових обов'язків, ставлення до власності в умовах формування нових економічних відносин; 2) характер і соціальна значимість потреб особи, інтересів, установок і засобів їх задоволення (легальні, неправомірні, кримінальні); 3) самовиправдання того, що злочинна діяльність є корисною для інтересів бізнесу та суспільства [5, с. 75].

Ми пропонуємо розглянути особливості ознак структури особи злочинця у сфері кредитних відносин за ст. 190, 220 Кримінального кодексу України (далі – ККУ).

Щодо соціально-демографічних показників стосовно осіб, які вчиняють злочини в кредитних відносинах, то загальний звіт Генеральної прокуратури України за січень-грудень 2018 року [6] (за 2019 рік повного звіту ще немає) містить наступні дані. Так, за 2018 рік повідомлено про підозру у вчиненні злочину, передбаченого ст. 222 ККУ, 24-м особам, з них 4 особи віком 18–28 років, 7 осіб віком 29–39 років, 5 осіб – віком 40–54 років, 2 особи віком 55–59 років та 6 осіб – 60 років і більше. За ознакою статті, то з 24-х суб'єктів виявлених злочинців – 8 жінок. Щодо освіти на час вчинення кримінального правопорушення, то повна вища і базова освіта була у 8-ми з 24-х, ще у 6-х – професійно-технічна, у 10-ти – повна загальна, середня та базова загальна. Щодо громадянства, то всі 24 особи були громадянами України. У звіті також зазначається, що 7 осіб – це працездатні люди, які ніде не працюють і не навчаються, ще 4 особи – безробітні. Дані стосовно інших – відсутні.

Отже бачимо, що вчиняють зазначений злочин громадяни віком від 29-ти до 60-ти років і старше, які мають певний рівень освіти; серед злочинців немає таких, у яких освіта відсутня або базова, а значить, що даній категорії справ притаманний високоінтелектуальний характер діяння.

Перейдемо до аналогічної характеристики соціально-демографічних показників стосовно осіб, які вчиняють злочин, передбачений ст. 190 ККУ – шахрайство. Так, за січень-грудень 2018 року повідомлено про підозру за вчинення зазначеного злочину 4470 особам, з них 2 – до 14 років, 13 – 14–15 років, 76 – 16–17 років. Найбільшу вікову групу становлять 1190 осіб, яким на момент скоєння злочину було 18–28 років, ще 1451 особі – 29–39 років та 701 особі – 40–54 роки. 104 особи мали вік 55–59 та 114 – 60 років і більше. За ознакою статі, то з 4470 осіб, що вчини-

ли злочин, 1007 – жінки. Щодо освіти на час вчинення кримінального правопорушення, то повну вищу і базову освіту мали лише 599 осіб. У 858 осіб була професійно-технічна освіта, ще 2106 осіб мали повну загальну, середню та базову загальну освіту, а 91 особа не мала освіти взагалі або мала початкову загальну освіту. Стосовно громадянства, то лівова частка злочинців мала громадянство України – 3625 осіб. Ще 23 особи – іноземні громадяни, 19 осіб – громадяни СНГ, 6 осіб без громадянства та 1 особа мала статус нелегального мігранта. Щодо зайнятості зазначених вище осіб, то 95 з них – учні та студенти навчальних закладів, 2623 – працездатні, які не працюють та не навчаються, 238 – безробітні, 2 – депутати сільських, селищних, міських, районних рад, 7 – державні службовці, 3 – посадові особи місцевого самоврядування.

Бачимо, що порівняно із шахрайством з фінансовими ресурсами (ст. 222 ККУ), просте шахрайство (ст. 190 ККУ) вже має нижчий рівень інтелектуальної складової, вчиняється найчастіше громадянами України.

Сімейний стан як складова соціально-демографічної ознаки структури злочинця є досить важливою на наш погляд, адже відображає соціальні зв'язки та рівень соціалізації злочинця в суспільстві. Проте, зазначені статистичні дані наразі не входять до переліку критеріїв, які мають бути висвітлені у звітах правоохоронних органів. Натомість, Р. Запорожець зазначає, що за даними архівних кримінальних справ і матеріалів кримінальних проваджень 83,2% осіб на момент учинення злочину (шахрайства) перебували в офіційно зареєстрованому шлюбі, що є свідченням благополучної сімейної ситуації. Питома вага неодружених і розлучених осіб сумарно становила 16,8%. Майже половина обвинувачених (48,7%) мала на утриманні неповнолітніх дітей, а 3,7% – непрацездатні батьки [7, с. 115].

Статусно-рольовий комплекс економічних злочинців відзначається домінуванням службових, професійних статусів і ролей над гендерними. Їх характеризує так звана «роздвоєна аномічна свідомість» (поєднання релігійних уявлень і забобонів, матеріалістичних та ідеалістичних настанов, традиційної моралі та кримінальних «понять»), а також відсутність генералізуючої лінії, якій би підпорядковувалися всі інші компоненти особистості. Особистості економічного злочинця притаманні: гіпертрофована цільова життєва настанова на збагачення та користування владою будь-якою ціною, незважаючи на засоби; налаштованість на значний ризик (йти «ва-банк»); гармонізація законних і незаконних шляхів ведення господарства; поєднання егоцентризму з екстравагантністю; гіпертрофовані енергійність, цинізм щодо інших людей, схильність до блефу; атрибути зовнішньої респектабельності та добропорядності; підкресленість високого статусу, що має покращувати загальний імідж. Їхні моральні деформації зазвичай проявляються у кар'єризмі, прислужницькому й авторитарному стилі управління, корисливому споживацькому ставленні до займаної посади, соціального статусу, в прагненні з усього одержувати максимальну матеріальну вигоду. Під маскою ділків, державних діячів, політичних функціонерів виявляються більш мерзенні психологічні риси, ніж за скромною «зовнішністю» дрібного злодія чи безхатченка [8, с. 523].

Також щодо морально-психологічного ставлення особи до вчиненого злочину, то Н. М. Ковінько зазначає, що поведінка людини залежить від тих соціальних позицій, які вона займає у соціумі, від того, на якій сходинці соціальної стратифікації знаходиться; у суспільній діяльності особа виконує ряд рольових функцій, кожна з яких вимагає певної поведінки. Ця нормативно визначена роль обумовлює і зміст соціально-значущих характеристик особи, і системи її потреб (чоловік, батько, посадове становище, матеріальна забезпеченість та інше). Якщо особам, які перебувають на найнижчих щаблях суспільної ієрархії, притаманна переважно примітивна система потреб у біологічному забезпеченні умов свого існування, то для інших, які перебувають на більш високому рівні, це розгалужена система потреб (економічні, ідеологічні, культурні тощо). Матеріальні потреби і система ціннісних орієнтацій взаємодіють з численними соціально-психологічними факторами середовища, які у нинішніх умовах нестабільної економіки обумовлюють вибір способів поведінки, у тому числі й злочинної [9, с. 845].

Отже, ми можемо зробити висновок, що злочинець у сфері кредитних відносин за морально-психологічною ознакою – це особа з низьким рівнем правової та соціальної відповідальності, для якої власне матеріальне становище та благополуччя знаходяться на рівень вище, аніж економіка країни, її правова безпека в цілому. Такі особи завжди усвідомлюють протиправний характер своїх діянь, головним мотивом яких є корисливість.

Щодо кримінально-правової ознаки структури особи злочинця, то тут виокремлюємо мотив – корисливий (збагачення будь-якою ціною), діяння – завжди активна дія, чітке усвідомлення протиправного характеру такого діяння, часто – планування злочину до дрібниць. Стосовно вчинення злочину одноосібно або групою осіб, то за січень-грудень 2018 року злочинці, що вчинили кримінальне діяння, передбачене ст. 222 ККУ (24 особи), діяли одноосібно, лише 3 з них – особи, що раніше вже вчиняли злочини. Щодо ст. 190 ККУ, то 193 особи вчинили злочин у складі групи, 117 осіб знаходились у стані алкогольного сп'яніння, 1327 осіб – раніше вже притягувались до кримінальної відповідальності.

Висновки. Проаналізувавши праці вчених і надавши загальну кримінологічну характеристику особам, що вчиняють злочини у сфері кредитних відносин, пропонуємо своє узагальнене визначення. Отже, особа, яка вчиняє злочин у сфері кредитних відносин – це людина з низьким рівнем правосвідомості та правової відповідальності, високим рівнем правового нігілізму, яка з появою різного роду соціально-економічних і психологічних умов наважується на вчинення злочину з метою задоволення своїх корисливих мотивів шляхом вчинення активного діяння, якому притаманна інтелектуальна складова, детальна продуманість та чітка усвідомленість.

Список літератури

1. Кримінологія: підручник / заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ: ВД «Дакор», 2018. 352 с.
2. Кримінологія: учебник для юрид. вузов / под общ. ред. А. И. Долговой. Москва, 1999. С. 181.
3. Зелинский А. Ф. Криминальная психология. К.: Юринком Інтер, 1999. 240 с.
4. Кримінологія: підруч. для студентів вищ. навч. закладів / О. М. Джужа та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. К.: Юрінком Інтер, 2002. 416 с.
5. Курс кримінології: особлива частина: підручник; у 2 кн. / М. В. Корнієнко, та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. К.: Юрінком Інтер, 2001. 480 с.
6. Звіт Генеральної прокуратури України за січень-грудень 2018 року. URL: <https://clck.ru/Jwz86> (дата звернення: 14.11.2019).
7. Запорожець Р. А. Характеристика особи злочинця, який учиняє шахрайство у сфері іпотечного кредитування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (102). С. 111-120.
8. Якимова С. В., Боровікова В. С. Особистість економічного злочинця. *Електронний науковий архів Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/33024/1/85-521-527.pdf> (дата звернення: 13.11.2019).
9. Ковінько Н. М. Кримінологічна характеристика особи злочинця-корпоративіста. *Молодий вчений*. 2018. № 11 (63). С. 843-846.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2019 р.

Г. Е. О. Хайрутдинова

ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»,
кафедра уголовного права и процесса
пл. Народная, 3, Ужгород, 88000, Украина

КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИЦ, СОВЕРШАЮЩИХ ПРЕСТУПЛЕНИЯ В СФЕРЕ КРЕДИТНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Резюме

Преступления, совершаемые в сфере кредитных отношений, по своим характеристикам относятся к экономической преступности. Последняя в свою очередь отличается высоким уровнем латентности и является причиной нестабильности экономики, а также недоверия иностранных инвесторов. Экономические преступления еще называют преступлениями «белых воротничков» именно потому, что личность преступника характеризуется дополнительными характеристиками и высоким уровнем интеллектуальности по сравнению с лицами, которые совершают другие виды преступлений. Поэтому для эффективного раскрытия преступлений в кредитной сфере необходимо хорошо понимать природу личности преступника, что могло бы иметь и превентивный характер.

Цель статьи заключается в изучении природы и предоставлении криминологической характеристики лиц, являющихся субъектами совершения преступлений в кредитной сфере, для эффективного раскрытия и предотвращения указанной категории преступлений.

В статье исследованы взгляды различных ученых на определение личности преступника в целом, проанализирован отчет Генеральной прокуратуры Украины за январь-декабрь 2018 о совершении преступлений, предусмотренных ст. 190, 222 Уголовного кодекса Украины. Исследованы социально-демографические, социально-ролевые, морально-психологические и уголовно-правовые признаки структуры личности преступника в сфере кредитных отношений. Предложено собственное определение преступника в сфере кредитных отношений.

Ключевые слова: криминологическая характеристика, личность преступника в сфере кредитных отношений, структура личности преступника.

G. E. O. Khairutdinova

Uzhhorod National University,

The Department of Criminal Law and Process

Narodna Square, 3, Uzhhorod, 88000, Ukraine

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PERSONS COMMITTING CRIMES IN THE FIELD OF CREDIT RELATIONS

Summary

Crimes committed in the field of credit relations, by their characteristics, relate to economic crime. The latter, in turn, is characterized by a high level of latency and is the cause of economic instability, as well as mistrust of foreign investors. Economic crimes are also called “white-collar workers” precisely because the identity of the offender is characterized by additional characteristics and a level of intelligence compared to persons who commit other types of crimes. Therefore, for the effective disclosure of crimes in the credit sphere, it is necessary to understand well the nature of the personality of the criminal, which should also be of a preventive nature.

The purpose of the article is to study the nature and provide the criminological characteristics of persons who are subjects of committing crimes in the credit sphere for the effective disclosure and prevention of this category of crimes.

The article explores the views of various scholars on determining the identity of the criminal as a whole, analyzes the report of the Prosecutor General’s Office of Ukrainian for the January-December 2018 commission of crimes provided for in Article 190, 222 of the Criminal Code of Ukraine. The socio-demographic, socio-role, moral-psychological and criminal-legal features of the personality structure of the criminal in the field of credit relations are investigated. The proposed own definition of a criminal in the field of credit relations.

Key words: criminological characteristics, the identity of the offender in the field of credit relations, the structure of the identity of the offender.